

4. НАСТУП РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬК НА ЛІВОБЕРЕЖЖІ ТА ПІВДНІ УКРАЇНИ, ЗАХОПЛЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ПЛАЦДАРМІВ НА ДНІПРІ У ЛІТНЬО-ОСІННІЙ КАМПАНІЇ 1943 р.

Обидві воюючі сторони розраховували, що влітку 1943 р. відбудеться рішучий перелом у війні на їхню користь. І німецьке, і радянське вище військове командування напрямком зосередження основних зусиль визначали південну ділянку фронту. За задумом Ставки, радянські війська, що діяли на південно-західному напрямі (Центральний, Воронежський, Степовий, Південно-Західний і Південний фронти), повинні були у ході оборонної битви виснажити противника (силами Центрального і Воронежського фронтів, які займали Курський виступ), а потім із переходом у контрнаступ і загальний наступ розгромити одне з найбільш сильних угруповань німців, що утримувало важливі економічні райони — Лівобережну Україну і Донбас¹⁰³.

На цьому визначальному напрямі Ставка ВГК зосередила великі стратегічні резерви, об'єднані у Степовий фронт (командуючий генерал-полковник І. Конев). До його складу входило 5 загальновійськових, 1 танкова й 1 повітряна армії (4-а і 5-а гвардійські, 27-а, 47-а і 53-а армії, 5-а гвардійська танкова і 5-а повітряна армії), а також 2 танкових, 1 механізований і 3 кавалерійських корпуси. За своїм бойовим і чисельним складом цей фронт був найбільш могутнім стратегічним резервом Ставки, який створювався в роки війни. Розташовуючись за Центральним і Воронежським фронтами, Степовий мав завдання відбити можливі прориви великих угруповань противника у східному напрямі, а також бути готовим до активних дій за наказом Ставки.

4.1. Ізюмсько-Барвінківська наступальна операція Південно-Західного фронту (17.07.43–27.07.43). Наступальна операція Південного фронту на р. Міус (17.07.43–2.08.43). Белгородсько-Харківська стратегічна наступальна операція «Полководець Румянцев» (3.08.43–23.08.43)

Оборонна операція під Курськом здійснювалася в тісній оперативно-стратегічній взаємодії з військами, що інших напрямів. Зокрема, через 12 днів після початку німецької операції «Цитадель» на Курському виступі сили Південно-Західного фронту розпочали наступ у Донбасі, відомий як *Ізюмсько-Барвінківська наступальна операція (17.07.43–27.07.43)*. Того ж дня розпочалася *наступальна операція Південного фронту на р. Міус (17.07.43–2.08.43)*. Наступальні операції радянських військ південніше Курського виступу проводились за єдиним планом і мали за мету скувати угруповання противника та не допустити їх перегрупування на головний напрямок — у район Курської дуги. Німецьке командування у цій обстановці вже не могло розраховувати на посилення своїх ударних угруповань у районі Белгорода.

Задум радянського командування на літо 1943 р. передбачав не тільки проведення оборонної операції з метою знекровлення ударних угруповань противника, але і перехід у контрнаступ у районах Орла і Белгорода та створення сприятливих передумов для стратегічних наступальних дій. Контрнаступ радянських військ у районі Курського виступу складався з двох великих операцій стратегічного значення: *Орловської* Західного, Брянського і Центрального фронтів (12.07.43–18.08.43) і *Белгородсько-Харківської* Воронежського та Степового фронтів (3.08.43–23.08.43).

План контрнаступу на белгородсько-харківському напрямі був відпрацьований уже у ході завершення оборонних боїв. З огляду на те, що головні сили Воронежського і Степового фронтів наприкінці липня 1943 р. вийшли в район на північ від Белгорода, Ставка, прагнучи максимально скоротити час на підготовку операції, ухвалила рішення — не вдаючись до складних перегрупувань завдати глибокого розсікаючого удару суміжними крилами Воронежського і Степового фронтів у за-

гальному напрямі на Богодухів — Валки в обхід Харкова з заходу. Удар із метою обходу Харкова з південного заходу повинна була здійснити 57-а армія Південно-Західного фронту.

Воронезький і Степовий фронти мали 9 загальновійськових, 2 танкові і 2 повітряні армії (54 стрілецькі дивізії, 8 танкових і 3 механізовані корпуси, 6 окремих танкових бригад, 16 окремих танкових і самохідно-артилерійських полків). Їм протистояли: 4-а танкова армія й оперативна група «Кемпф», що мали 18 дивізій, у тому числі 4 танкові. Для проведення операції, яка отримала кодове найменування «*Полководець Румянцев*», була забезпечена перевага у живій силі більш, як у 3,5 рази, в артилерії — у 4,5, у танках — у 4 і в авіації — в 1,3 рази¹⁰⁴.

Основні зусилля авіації фронтів були спрямовані на знищення військ і техніки противника, а також завоювання переваги у повітрі. Авіація далекої дії повинна була сприяти військам фронтів у прориві ворожої оборони на головних напрямках, а також зривати залізничні перевезення противника і знищувати його авіацію на аеродромах. Партизани здійснювали операцію «*Рейкова війна*», сутність якої полягала в тому, щоби масовим та одночасним підривом рейок на основних залізницях, які експлуатувалися противником, зірвати перегрупування і матеріальне забезпечення головних угруповань ворожих військ і сприяти РСЧА у проведенні наступальних операцій зі звільнення Орловської, Смоленської, Брянської областей, Лівобережної України, Донбасу і форсування р. Дніпро.

Контрнаступ радянських військ на белгородсько-харківському напрямі почався ранком 3 серпня. Уже в перший день вдалося прорвати німецьку оборону на всій тактичній глибині. 5 серпня було звільнено Белгород і наступ розгорнувся в оперативній глибині. Особливо успішно діяли танкові армії. До 11 серпня війська Воронезького фронту, значно розширивши прориви у західному і південно-західному напрямках, перерізали залізницю Харків — Полтава. Успішно розвивали наступ і війська Степового фронту. Для прискорення розгрому угруповання противника в районі Харкова 8 серпня до складу Степового фронту була передана 57-я армія Південно-Західного фронту, яка отримала завдання форсувати р. Сіверський Донець і вийти в ні-

мецькі тили в районі Харкова. Одночасно для посилення правого крила Степового фронту Ставка передала до його складу з Воронезького фронту 5-у гвардійську танкову армію. До 11 серпня війська Степового фронту вийшли на підступи до Харкова.

Удар Воронезького і Степового фронтів створив серйозну загрозу охоплення із заходу і півдня головних сил вермахту в районі Харкова. Тому противник вирішив перекинути у цей район оперативні резерви з Донбасу і Полтави та до 11 серпня зосередив сильні танкові угруповання в районі Охтирки й Богодухова у складі 7 танкових і моторизованих, 4 піхотних дивізій. 11–17 серпня поблизу Богодухова розгорнулася запекла битва 1-ї танкової армії та 5-ї і 6-ї гвардійських армій із німецьким контратакуючим угрупованням. Противнику вдалося створити значну перевагу в танках і відтіснити радянські війська на 20 км до Богодухова, але вийти на тили ударного угруповання Воронезького фронту він не зміг.

Зазнавши невдачі в прориві до Богодухова з району на захід від Харкова, німецьке командування вирішило завдати удару на Богодухів із північного заходу (від Охтирки), але і ця спроба закінчилася невдачею. Командуючий фронтом ввів у бій на правому крилі 47-у армію, що перебувала у другому ешелоні. Крім того, для відбиття контрударів противника Ставка передала до складу фронту зі свого резерву 4-у гвардійську армію. Армії правого крила фронту (38-а, 40-а і знову введена 47-а) зранку 17 серпня відновили наступ у західному напрямі і до кінця 23 серпня, подолавши до 40–50 км, вийшли на рубіж Суми — Лебедин — Веприк — Охтирка, створивши загрозу тилам усього угруповання противника у цьому районі¹⁰⁵. Слід зазначити, що в боях у районі Богодухова й Охтирки Воронезький фронт зазнав значних втрат, причинами яких було те, що його командування прагнуло захопити якомога більшу територію без закріплення успіху і міцного забезпечення флангів ударних угруповань.

У цей час війська Степового фронту, долаючи запеклий опір наземних військ та авіації противника, послідовно проривали проміжні оборонні рубежі вермахту і 23 серпня ввійшли у Харків. Белгородсько-Харківська операція тривала 21 день. Радянські війська, розгорнувши наступ у смузі до 250 км, про-

сунулися на глибину до 140–150 км із темпом 6–7 км на добу та розгромили 15 дивізій противника. Це забезпечило умови для розгортання подальшого наступу на території Лівобережної України. Проте втрати РСЧА були дуже значними — 255 тис. 566 чол., у тому числі 71 тис. 611 безповоротних. Середньодобові втрати були найвищими протягом усього 1943 р. — 12 тис. 170 чол.¹⁰⁶

За задумом Ставки, головний удар радянські війська повинні були розвивати на південно-західному напрямі з метою завершити розгром південного флангу німецького фронту, звільнити найважливіший промисловий район країни — Донбас і багаті сільськогосподарські райони.

4.2. Чернігівсько-Полтавська стратегічна наступальна операція (26.08.43–30.09.43)

Головні зусилля Ставка ВГК вирішила зосередити на київському напрямі, прагнучи розгромити одне із найсильніших угруповань ворога, розсікти стратегічний фронт противника і створити загрозу його угрупованню, що діяло в Донбасі¹⁰⁷. Центральний фронт мав наступати в загальному напрямі на Севськ — Хутір-Михайлівський і не пізніше 1–3 вересня вийти на рубіж р. Десна — Трубчевськ — Новгород-Сіверський — Шостка — Глухів — Рильськ. Надалі передбачалося розвивати наступ на Конотоп — Ніжин — Київ, за сприятливих умов частиною сил форсувати р. Десна і просуватися правим берегом ріки на Чернігів¹⁰⁸.

Війська Воронежського фронту після розгрому противника в районі Харкова повинні були продовжувати наступ на Полтаву й Кременчук і до 23–24 серпня вийти головними силами на лінію ст. Яреськи — Полтава — Карлівка. Надалі наступати до р. Дніпро і вийти на фронт Кременчук — Орлик, передбачивши захоплення передовими частинами дніпровських переправ¹⁰⁹. Степовому фронту після оволодіння Харковом було наказано продовжувати наступ у загальному напрямі на Красноград і Верхньодніпровськ і до 24–25 серпня вийти головними силами на лінію Карлівка — Красноград — Кегичівка. Надалі — наступати до р. Дніпро і передовими частинами захопити переправи¹¹⁰.